

JOZEF JANČOVIČ*

Kto sú adresáti pokoja v chválospeve *Gloria in excelsis*? Analýza spojenia ἀνθρώποι εὐδοκίας v Lk 2,14 a návrh jeho prekladu

JANČOVIČ, J.: Who Are Addressees of Peace in the Cantic *Gloria in excelsis*? Analysis of the Phrase ἀνθρώποι εὐδοκίας in Luke 2:14 and its Translation Proposal. *Slavica Slovaca*, 54, 2019, No. 2, pp. 129-141 (Bratislava).

This article focuses on the phrase ἀνθρώποι εὐδοκίας of Lucan cantic in Luke 2:14 and specifies the identity of people as addressees of peace. It examines the literary genre of the cantic proclamation, its syntax, and semantics of Greek term εὐδοκία and offers the author's lexical choices to propose a more accurate and context-oriented translation of the phrase for Slovak professional and the general public.

Gospel of Luke, Cantic, Syntax, Semantics, Favor, People.

Zo štyroch kánonických evanjelií iba Matúšovo a Lukášovo evanjelium (Mt 1–2 a Lk 1–2) obsahujú narácie o narodení a detstve Ježiša. Tieto kapitoly v rámci evanjelií vykazujú najvýraznejšie rozdiely z obsahového, literárneho aj teologického hľadiska popri cenných zhodách, ktoré nemožno prehliadať.¹ Najznámejší a najobľúbenejší sa stal typický vianočný príbeh o narodení Ježiša v Lk 2,1–20, ktorý svojou teologickou hĺbkou a literárnym spracovaním udalostí vyvoláva hlboké náboženské pocity a tajomnú atmosféru. Súčasťou príbehu je známy chválospev *Gloria in excelsis* (Lk 2,14) so zvratom ἀνθρώποι εὐδοκίας (v katolíckom preklade „ľudia dobrej vôle“), ktorý je mojím bádateľsky podnetným objektom. Príspevok ho bude analyzovať v kontexte celého chválospevu. Tento hymnus totiž mimoriadnym spôsobom ozvlášťuje a teologicky prehľbuje zrod Krista v scéne narodenia, čo je jeden z dôvodov, prečo sa stal v rímskokatolíckej liturgii úvodom nedeľného chválospevu *Gloria*.

Primárnym cieľom príspevku je zodpovedať otázku, či je uvedený slovenský katolícky preklad spojenia: „ľuďom dobrej vôle“ správny z hľadiska sémantiky a pragmatiky pojmu εὐδοκία a či reflektuje literárny žáner perikopy a najmä najnovšie výsledky bádania novodobých učencov a komentátorov Lukášovho evanjelia.

V prvej časti (1) predstavím charakteristiky rozprávania Lk 2,1–20 a hymnu *Gloria in excelsis*. V druhej časti (2) ponúknem detailnejšiu lexikálnu a sémantickú analýzu pojmu εὐδοκία v uvedenom spojení s cieľom navrhnúť správny preklad druhej časti hymnu 2,14b a v tretej časti (3) konfrontujem navrhovaný prekladový variant vo vzťahu so zaužívanými slovenskými prekladmi.

1. Kontext, forma a syntax chválospevu Lk 2,14

Bezprostredným literárnym kontextom pre hymnus *Gloria* v Lk 2,14: Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας je literárno-teologické spravovanie narodenia a detstva Ježiša v Lk 1–2, ktoré sa skladá zo šiestich epizód: dve zvestovania o počatí (Jána Krstiteľa a Ježiša)

* ThDr. Jozef Jančovič, SSL, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava. Štúdiá je výstupom projektu APVV-16-0514 „Terminologické diskurzy a špecifiká biblických jazykov vzhľadom na preklady Biblie do slovenčiny.“

¹ Udalosti v štyroch kapitolách oboch evanjelistov sú podľa R. Laurentina až z 95% odlišné. Medzi 48 veršami gréckeho textu v Mt 1–2 a 132 veršami textu v Lk 1–2 sú však aj veľmi cenné zhody historického a teologického charakteru tvoriace určitú conordia discors (zhodu popri rozdieloch) a tieto spoločné body sa redukujú na dve desiatky informácií, ktoré tvoria solídny historický základ kapitol, čo spochybňuje rozšírenú tézu D. Straussa (1835), že tieto kapitoly bez historického základu sú iba theologoumena, t. j. teológia v obrazoch vo forme rozprávania s teologickými ideami bez akejkoľvek dejinnej opory (porov. Laurentin, R.: *I Vangeli dell'infanzia di Cristo. La verità del Natale al di là dei miti*. Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1986, s. 10-11).

v 1,5-56, pričom do druhého zvestovania Márii zapadá aj jej návšteva príbuznej Alžbety v 1,39-56,² dvojaké narodenie (Ján Krstiteľ a Ježiš) v 1,57-2,20, predstavenie Ježiša v chráme v 2,(21)22-40 a dvanásťročný Ježiš v chráme v 2,41-52. Exegéti nenachádzajú úplne jednotný plán, podľa ktorého sú perikopy usporiadané. Veľmi rozšírený je názor, že Lukáš ich usporiadal do dvoch diptychov (na základe princípu *synkrisis* – porovnanie, ktoré presahuje ešte aj do Lk 3).³ Tak ako je Ján Ježišovým predchodcom v kázani a v krste, tak ním je už od svojho počatia. A hoci sú si Ján a Ježiš príbuzní, niet pochybností, že Ježiš je väčší. V článku skúmaný hymnus *Gloria* je súčasťou perikopy narodenia Ježiša Lk 2,1-20, ktorej stredobodom je veľkolepé ohlásenie narodenia Ježiša pastierom a aj ich reakcia.

Z hľadiska literárneho žánru je scéna narodenia v Lk 2,1-20 *mixtum compositum* s prvkami predlukášovskej tradície a s použitím starozákonných motívov (Múdr 7,4-5: „zavinutý do plienok“; Iz 1,3: „jasle svojho pána“, Jer 14,8: „miesto odpočinku pod strechou, resp. nocľaháreň“ [*κατάλυμα*]), pričom sa príbeh odohráva na dvoch úrovniach: prorockej (v. 1-7) a apokalyptickej (v. 8-20), avšak samotný text perikopy možno rozdeliť na tri časti.⁴ V prvej časti perikopy Lk 2,1-7 je správa o narodení Ježiša v Betleheme a zapadá do prorockého literárneho druhu,⁵ pričom v nej absentujú prvky „nadprirodzenej“ mimoriadnej udalosti. V týchto veršoch 1-7 je narodenie znamením odhaleným vo svetle proroctva Mich 5,1-4. V historickom úvode (v. 1-3) sa hovorí o sčítaní ľudu, ktoré privádza Jozefa a Máriu do Betlehema (v. 4-5), kde sa cez spojku *lebo* uvádza príčina ich cesty a pomocou spojky *aby* sa zase udáva účel pobytu v Betleheme. Vo veršoch 6-7 sa stručne hovorí o pôrode Márie v Betleheme na mieste s jaslami (v. 7), pričom sa uvedie aj príčina pôrodu na nepriaznivom mieste – bol tu nedostatok miesta pod strechou (v zastrešenom priestore) pravdepodobne pre veľké množstvo ľudí z dôvodu sčítania.

Druhá časť perikopy Lk 2,8-20 má apokalyptický ráz a možno ju deliť na dva menšie celky: v prvom celku vo v. 8-14 nebeský posol anjel Pána zjavuje tajomstvo pastierom a poukazuje na poznávacie znamenie: dieťa uložené v jaslách (v. 12); v druhom celku vo v. 15-20 sa potvrdzuje nebeské poslanstvo, keď pastieri nájdu rodičov a dieťa uložené v jaslách (v. 16). Apokalyptický ráz druhej časti perikopy dodáva zjavenie Pánovho anjela (v. 9) a nebeských zástupov (v. 13), tiež ich zjavujúce reči (v. 10-12.14). Popri obsahových prvkoch je tu charakteristická postupnosť vnímania bežná pre texty s apokalyptickou povahou: najskôr je to *vizuálny prvok* (zjavenia anjela a jeho slávy na poliach v. 9) a následne vysvetľujúci *auditívny prvok* (hlas a chválospev z neba zjavujúce neslýchanú pravdu, v. 10-12.14) a napokon je to *reakcia* vizióárov na zjavenie (odchod pastierov do Betlehema, kde sa im potvrdzuje nebeské poslanstvo, v. 15-16).⁶

Okrem toho, že všetky tri časti (v. 1-7.8-14.15-20) scény narodenia prepája motív poznávacieho znamenia: dieťa zavinuté v plienkach a uložené v jaslách (v. 7.12.16), všetky tri časti navzájom súvisia cez záverečné formulácie: v. 7 stručne opíše udalosť narodenia, vo v. 14 sa koná vzdávanie chvály za narodenie a vo v. 20 je to vzdávanie chvály pastierov ako tých, čo prijali zjavenie o narodení a našli jeho potvrdzujúce znamenie.⁷

Spomínaný hymnus teda zapadá do apokalyptickej časti scény a je kolektívnou chválou nebeských zástupov, ktorá dopĺňa a teologicky prehľbuje predošlé zjavenie anjela vo v. 10-12. I tento chválospev, podobne ako je to v prípade hymnov *Magnificat* (Lk 1,46-55), *Benedictus* (Lk 1,68-79) a *Nunc*

² V nedávnom článku Feník, J. – Lapko, R.: Annunciations to Mary in Luke 1-2. In: *Biblica* 2015, roč. 96, č. 4, s. 498-524, presvedčivo na základe žánrovej analýzy a analýzy postáv v textoch dokazujú jednak, že text o Máriinej návšteve v Alžbety (Lk 1,39-56) je voľným pokračovaním udalosti zvestovania Márii (Lk 1,26-38) a jednak, že následné perikopy Lk 2,8-20; 2,22-35; 2,41-52 majú charakter zvestovania, kde je Mária vždy referenčnou postavou a adresátom zjavenia prijatého inými protagonistami (pastieri, Simeon, Ježiš). Lukáš utvára cez dané perikopy určitú gradáciu v poznaní Ježišovej identity nielen u Márie, ale aj u čitateľa.

³ Detailne sa naratívny technikami evanjelistu Lukáša zaoberá Farkaš, P.: *Naratívne umenie evanjelistu Lukáša*. Bratislava: RKCMBF UK, 2007. 129 s.

⁴ Porov. Mareček, P.: *Evangelium podle Lukáše*. Praha: Centrum biblických studií AVČR a UK v Praze, 2018, s. 91.

⁵ Porov. Schürmann, H.: *Das Lukasevangelium. Kommentar zu Kap. 1, 1 - 9, 50*. Freiburg-Basel-Wien: Herder, 1969, s. 98; Radermakers, J. – Bossuyt, P.: *Lettura pastorale del Vangelo di Luca*. Bologna: Edizione Dehoniane, 1983, s. 179.

⁶ Berger, K.: *Formen und Gattungen im Neuen Testament*. Tübingen: A. Francke Verlag, 2005, s. 338-339.

⁷ Mareček, P.: *Evangelium podle Lukáše*, c. d., s. 91.

dimittis (Lk 2,29-32), sa lokalizuje v Judei. Lukáš ich pravdepodobne, ako tvrdí Brown, vkomponoval do svojho pôvodného rozvrhu až v druhom štádiu redakcie evanjelia, pričom mohol čerpať zo zbierky starobyľých hymnov v gréčtine. Kantiká totiž prezrádzajú štýl vtedajšej židovskej hymnológie, ktorá je badateľná v gréckom texte hymnov 1 Mach a v hebrejských hymnoch *Hodajjót*, nájdených v Kumráne. Každý verš týchto hymnov je ozvenou Starého zákona, takže hymny sú mozaikou biblických tém aktuálne použitých v evanjeliu na nové spievanie chvál. Ich pôvodným miestom vzniku a recitácie je okruh židovských veriacich známych pod menom *anavim* (pokorní, tichí). Kantiká sú postavené na spásnom motíve *prislúbenie–naplnenie*, ktorý má dominujúce postavenie v evanjeliu a nesú v sebe implicitnú kristológiu. Boh je v nich chválený za rozhodujúci zásah do dejín, ale vzťah k Ježišovej životnej úlohe je nepriamy, čo je náznak starobylosti hymnov.⁸

Z hľadiska textovej tradície sa hymnus v Lk 2,14 zachoval v starobyľých rukopisoch v dvoch variantoch. Prvé originálne znenie v. 14 *δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας* obsahujú významné autoritatívne rukopisy (Sinajský \aleph^* , Alexandrijský A, Vatikánsky B*, D, W, ale aj spisy Origena a Cyrila Jeruzalemského). Text má podobu nerovnomerného dvojveršia, resp. bicolónu alebo distichu, v ktorom prvý stich obsahuje tri prvky a druhý stich má štyri prvky, ak sa nepočítajú predložky. Paralelizmus nie je úplne dokonalý, pretože druhý stich má o jeden prvok navyše, je to výraz *εὐδοκίας*, ktorý narušuje dokonalosť dvojveršia. Hieronym však v preklade Vulgáta tlmočí toto nedokonalé dvojveršie v nasledovnom znení: „Gloria in altissimis Deo et in terra pax in hominibus bonae voluntatis“. Jeho preklad výrazne determinoval a až dodnes ovplyvňuje niektoré moderné preklady vrátane aj niektorých slovenských prekladov. Podobne ako Vulgáta adaptovali dvojveršový grécky text aj autori koptského sahidického prekladu. Aj prevažná väčšina moderných prekladov prináša takýto preklad gréckeho dvojveršia Lk 2,14, keďže jestvuje jednoznačný konsenzus, že práve táto ťažšia lektúra (*lectio difficilior*) je pôvodná.⁹

Okrem ťažšej lektúry existuje ľahšia lektúra v mladšej rukopisnej vrstve prítomnej v neskorších, menej významných majuskulných a minuskulných rukopisoch od začiatku 6. stor. (Sinajský \aleph^* , Vatikánsky B², K, L, P, Γ, Δ, Θ, Ξ, Ψ, $f^{1,13}$ i sýrsky a koptský bohairický preklad), ktorá nesie na konci v. 14 nominatív *εὐδοκία*. Z hľadiska syntaxe a veršovania hymnu je to upravená ľahšia lektúra (*lectio facilior*) slovného spojenia *ἀνθρώποι εὐδοκίας*. Pisateľ upravil vyrušujúci genitív *εὐδοκίας* na nominatív, v ktorom sú dve podstatné mená vo v. 14: *δόξα* „sláva“ a *εἰρήνη* „pokoj“. Táto neskoršia lektúra verša sa cez skupinu gréc. byzantských rukopisov dostala do klasického Lutherovho prekladu z roku 1545 („Ehre sei Gott in der Höhe und Friede auf Erden und den Menschen ein Wohlgefallen!“), do *Authorized Version* anglického prekladu *King James Version* z roku 1611 („Glory to God in the highest, and on earth peace, good will toward men“) a tiež do Kralickej biblie z roku 1613 („Sláva na výsostech Bohu, a na zemi pokoj, lidem dobrá vůle“), ale i do slovenského Roháčkovho a pravoslávneho prekladu, ktoré budú neskôr uvedené. Z hľadiska veršovania sa pôvodné dvojveršie zmenilo na trojveršie, resp. trikolón alebo tristich, v ktorom prvý riadok obsahuje tri prvky a druhý a tretí riadok majú po dva prvky:

Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία	<i>Ehre sei Gott in der Höhe und Friede auf Erden und den Menschen ein Wohlgefallen</i>	<i>Glory to God in the highest, and on earth peace, (and) good will toward men</i>
--	---	--

Gréckemu prepisovateľovi sa pravdepodobne javilo spojenie ako barbarizmus, a preto ho zámerne pozmenil z dôvodu spravenia zmyslu;¹⁰ alebo k zmene genitívu a úprave hymnu na trojveršie

⁸ Porov. Brown, R.E.: *An Introduction to the New Testament*. New York: Doubleday, 1997, s. 232.

⁹ Najnovšie kritické vydanie novozákonného gréckeho textu od United Bible Societies: *Greek New Testament*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2014 označuje variant *εὐδοκίας* písmenom A, ktoré indikuje, že text je iste pôvodný.

¹⁰ Brown, R.E.: *An Introduction to the New Testament*, c. d., s. 405.

mohli viesť liturgické dôvody.¹¹ No nie je vylúčené, že nedopatrením mohlo byť vynechané malé sigma na konci slova εὐδοκίας v prepísanom texte.¹²

Grécky text s problematickým spojením je však pôvodný a hoci sa v gréckej spisbe nevyskytuje, genitív v spojení ἀνθρώποι εὐδοκίας odráža zložitejšiu semitskú kompozíciu.¹³ Grécku frázu výborne dokumentujú ekvivalentné hebrejské spojenia v dvoch hymnických textoch na zvitku *Hodajjót* z prvej jaskyne: *benê recónó* „synovia jeho (Božej) dobrej vôle/priazne“ 1QH iv 32-33;¹⁴ *benê recónechá* „synovia tvojej (Božej) vôle/priazne“ v 1QH xi 9.¹⁵ Neskôr Fitzmyer publikoval a objasnil príbuzné spojenie v aramejčine *'enoš re 'uté* „človek jeho dobrej vôle“ nájdené na fragmente *Videnie Amrama* s označením 4Q'Amram^c 18, v ktorom sa však úplne nedá určiť kontext spojenia.¹⁶ Následne pribudli ďalšie dva nálezy aramejského spojenia „synovia jeho priazne“.¹⁷ Napokon bol nájdený asi najbližší hebrejský ekvivalent k nášmu spojeniu v Lk 2,14a, to je zvrat *'anšê racón* „ľudia priazne“ vo fragmentárnom múdroslovnom texte *Synovia spásy a tajomstvo existencie* s katalógovým označením 4Q416 1.10.¹⁸ Spojenie zaznieva v texte o Božom určení a moci náboženského vodcu, opakovane označovaného „Najsvätejší“, ktorý má za úlohu „odkloniť hnev od ľudí jeho priazne“, čo Wolters porovnáva s úlohou Ježiša v Lukášovom evanjeliu.¹⁹

Hoci medzičasom vznikol virtuálny konsenzus, že uvedené spojenia sa viažu k Lk 2,14, je tiež evidentné, že spojenia reflektujú apokalyptickú menšinu viazanú na špecifickú komunitu v Kumráne. Učenci nie sú zajedno v tom, či je tento partikularizmus prípadom aj v texte Lk 2,14, kde absentuje bližšie určenie pôvodu priazne pomocou atributívneho zámena, ktoré je uvedené vo väčšine semitských fráz a jednoznačne určí, že Boh je subjektom priazne. Toto bližšie určenie bude ešte predmetom našej úvahy neskôr pri špecifikácii významu εὐδοκία.

Z literárneho hľadiska je pôvodný text v. 14 poetickým dvojverším, resp. dvojstichom:

<p>Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῶ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας</p>	<p><i>Sláva na výsostiach Bohu a na zemi pokoj medzi ľuďmi zalúbenia.</i></p>
--	---

V tabuľke je uvedený ťažší pôvodný grécky text a poradie slov, pričom ponúknutý slovenský preklad je doslovným tlmočením gréckeho textu a bude následne prediskutovaný. Je evidentné, že hymnus

¹¹ Olsson, B.: The Canticle of the Heavenly Host (Luke 2.14) in History and Culture. In: *New Testament Studies*, 2004, roč. 50, č. 2, s. 147-166, 154.

¹² Metzger, B.: *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Peabody: Hendrickson Publishers, 2006, s. 133.

¹³ V prvej polovici 20. storočia boli v Nemecku publikované práce, ktoré na základe hebr. slova racón opakovane v LXX prekladaného výrazom εὐδοκία tvrdili, že za gréckym spojením je hebrejský ekvivalent 'anšê racón „ľudia priazne“, resp. benê racón „synovia priazne“ (Merx, A.: *Die vier kanonischen Evangelien II/2.*, Berlin: Reimer, 1905, s. 20; Jeremias, J.: *Anthrōpoi eudokias* (Lk 2:14). In: *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 1929, roč. 28, s. 13-20). Podobne argumentoval aj Schrenk, G.: εὐδοκέω, εὐδοκία. In: Kittel, G. (ed.): *Theological Dictionary of the New Testament II*. Grand Rapids: Eerdmans, 1964, s. 738-751, 749.

¹⁴ Hunzinger, C.-H.: Neues Licht auf Lc 2,14 anthrōpoi eudokias. In: *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 1952-53, roč. 44, s. 85-90.

¹⁵ Hunzinger, C.-H.: Ein weiterer Beleg zu Lc 2,14 anthrōpoi eudokias. In: *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft*, 1958, roč. 49, s. 129-130.

¹⁶ Fitzmyer, J. A.: 'Peace upon Earth among Men of his Good Will' (Lk 2:14). In: *Theological Studies* 1958, roč. 19, s. 225-27.

¹⁷ Publikovali ich Deichgräber, R.: Lk 2,14: ἀνθρώποι εὐδοκίας. In: *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* 1960, roč. 51, s. 132 (spojenie *lyh drhwth* v komentári Pentateuchu od Marqee Samaritána zo IV. stor.) a Milik, J. T.: *Dédicaces faites par des dieux* (Palmyre, Hatra, Tyr) et des thiasés sémitiques à l'époque romaine. Paris: Geuthner, 1972, s. 345, pozn. 2 (spojenie *br r'wt srw*).

¹⁸ Eisenman R. H. – Robinson, J. M. (ed.): *Facsimile Edition of the Dead Sea Scrolls* (2 zv.). Washington: Biblical Archaeology Society, 1991.

¹⁹ Wolters, A. M.: Anthrōpoi Eudokias (Luke 2:14) and 'Nsy Rswm (4Q416). In: *Journal of Biblical Literature* 1994, roč. 113, č. 2, s. 291-292.

je skomponovaný v nedokonalom syntaktickom paralelizme s tromi skupinami vzájomne si odpovedajúcich prvkov: raz podčiarknuté sú nominatívny mien (*sláva / pokoj*); dva razy podčiarknuté sú lokalizačné frázy (*na výsostiach / na zemi*) a smerovacie výrazy sú zdôraznené vrúbkovanou čiarou (*Bohu / medzi ľuďmi*), pričom v dvojstichu úplne absentuje sloveso, čo súvisí s literárnou formou hymnu.²⁰

Z hľadiska literárnej formy je anjelský hymnus vo v. 14 vo svojej prvej časti typickou doxológiou: Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῶι „sláva na výsostiach Bohu“ (v. 14a). Doxológia je bežne zložená z prvkov: *meno* (δόξα „sláva“ resp. iné slovo spásy) + *datív* oslovej osoby (θεῶι) + (fakultatívne *naveky* + *Amen*, porov. Rim 11,36b; Hebr 13,21b). Literárna forma doxológie v podobe nominálnej vety prezentuje slovo spásy vyslovené smerom k partnerovi, s ktorým sa komunikuje, pričom pridelenie slávy, resp. spásy, cti, moci, nie je opisný ani konštitutívny výrok, ale potvrdzujúci výrok posilňujúci vzťah medzi adresátom a hovoriacim. Doxológia patrí do skupiny demonstratívnych, resp. epideiktických, t. j. na efekt zameraných literárnych formulácií vyvolávajúcich v poslucháčovi obdiv, resp. odpor.²¹

Druhá časť Glórie: καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας (v. 14b) je literárnou variáciou doxológie, keďže syntakticky je komponovaný v zmysle prvej polovice hymnu. Adresáti tejto doxológie, vložená v Lk 2,14 do úst nebeských zástupov, sú Boh a ľudia. Reprezentanti Božieho výsostného priestoru neba posilňujú slovami *Gloria* vzťah medzi Bohom a ľuďmi, pričom ich slová, zdôrazňujúce zvestované poslanstvo (porov. Zjv 5,9-10; 11,16-17; 12,10-12), sú odhalením skutočnosti, čo narodenie Ježiša znamená pre Boha a človeka. Boh je týmto narodením Krista veľkolepo oslávený, čo zodpovedá potvrdzujúcej povahe doxológie. Ľuďom je zasa jeho narodením darovaný pokoj, t. j. dokonalé blaho vo všetkých smeroch alebo univerzálna spása.²² Prorocký prísľub označoval Mesiáša ako „vládcu pokoja“ (Iz 9,5) a hovoril o pokoji bez konca, ktorý priniesie (Iz 9,6). Podľa Mich 5,4 sa Mesiáš priamo menuje „pokoj“ (porov. Ef 2,14 „v ňom je náš pokoj“).²³ Tento pokoj sa šíri na zemi „medzi ľuďmi“ (ἐν ἀνθρώποις),²⁴ čím sa zdanlivo naznačuje globálne šírenie dôsledkov z narodenia Krista na všetkých ľuďoch. Radosť z jeho príchodu patrí ľudu Izraela, na ktorý je alúzia v spojení: „celému (Božiemu) ľudu“ (παντὶ τῷ λαῶι v. 10), ale hymnus akoby vniesol korektúra eschatologickej povahy, keď narodenie akoby prešiahlo hranice vyvoleného ľudu, a pokoj by tak podľa niektorých autorov zasiahol univerzálnu všetkých ľudí bez rozdielu.²⁵ Avšak Dillon na základe pozorovania iných učencov vníma plurál v substantíve ἀνθρώποις cez optiku invenčnej syntaxe dvojveršia, v ktorej príbuzné výrazy vo dvojiciach: θεῶι a ἀνθρώποις a ἐν ὑψίστοις a ἐπὶ γῆς majú zámerne odlišné gramatické číslo (singulár-plurál, resp. opačne), aby sa tak vyjadriло priblíženie pozemskej a nebeskej oblasti ako dvoch vzdialených a odcudzených oblastí. Ak je toto pozorovanie platné, stáva sa predčasné hovoriť po výroku anjela a pri adresátoch radosti vo v. 10 („všetkému ľudu“) o univerzálnom otvorení sa vo

²⁰ Bližší opis a typické prvky semitskej poézie, resp. biblickej hebrejskej poézie, ktorá bola evidentne na pozadí tvorby i tohto chválospevu, som ponúkol v článku: Stimulating Poetry in Founding Prose: Poetic Fragments in the Narrative of Gen 1-11. In: Nicák, M. (ed.): Poetry and Theology. Jihlava: Mlýn 2018, s. 1-33, s. 2-6. K zásadným prvkom biblickej hebrejskej poézie patrí: segmentovaná komunikácia vo veršoch oproti lineárnej komunikácii v próze; paralelizmus podobných fragmentov informácií verzus sekvencia odlišných informácií v próze a ťažšie definovateľný slovesný systém a syntax v poézii oproti ľahko určovanému systému slovíec a syntaxe v próze. Samotný paralelizmus možno určovať až cez štyri aspekty: gramatický, lexikálny, sémantický a hláskoslovný (porov. Berlin, A.: The Dynamics of Biblical Parallelism. Bloomington: Indiana University Press, 1985, s. 54-56). Zároveň býva typickou črtou semitskej poézie aj elipsa, t. j. vynechané slovo či sloveso s dvojitou úlohou, čo platí aj v tomto prípade, kde chýba sloveso a v dvoch nominálnych vetách chválospevu sa predpokladá použitie slovesa „je“, čo odpovedá aj literárnej forme doxológie, ktorá nie je želaním, ale výpoveďou.

²¹ Berger, K.: Formen und Gattungen im Neuen Testament, c. d., s. 280, 294-295.

²² Výraz a motív pokoja je v Lk použitý 13-krát, čo je najviac spomedzi spisov Nového zákona. Výraz zaznie v: Lk 1,79; 2,14.29; 7,50; 8,48; 10,5.6; 11,21; 12,51; 14,32; 19,38.42; 24,36.

²³ Mareček, P.: Evangelium podle Lukáše, c. d., s. 97.

²⁴ V Novom zákone uvedené spojenie používa v prevažnej miere Lukáš, okrem Lk 2,14 je použitý v 1,25; 16,15; Sk 4,12 a potom už len v 1 Kor 3,21.

²⁵ Porov. Schürmann, H.: Das Lukasevangelium. Kommentar zu Kap. 1, 1-9, 50, c. d., s. 114.

v. 14 smerom ku všetkým ľuďom celej zeme. Išlo by tu o posun presahujúci Lukášovu ekonómiu spásy v kantikách orientovanú na Izrael.²⁶ Konečný postoj k tomu zaujmem v ďalšom kroku.

Z hľadiska celkového významu tvorí spev anjelov o sláve a pokoji vzdialený kontrast s volaním *Trishagion* v podaní anjelských serafínov vo vízií Izaiáša v Jeruzalemskom chráme: „Svätý, svätý, svätý ... celá zem je plná jeho slávy“ (Lz 6,3), čím sa ťažisko úcty k Bohu posúva zo svätého mesta smerom južne nad Betlehem. Zároveň však je to spev „nebeskej armády“ (*στρατια οὐρανού* v. 13), čím sa akcentuje vojenský aspekt tohto súboru.²⁷ Tvorí sa určitý politický kontrast s pokojom *Pax Augusta*, nastoleným v r. 27 pred Kr. zásluhou prvého rímskeho cisára Augusta (27 pred Kr.–14 po Kr.) a trvajúcim dlhých dvesto rokov. Tento mier zažíval „celý obývaný svet“ (*πᾶσα ἡ οἰκουμένη*, t. j. celá rímska ríša) spomenutý v úvode scény (v. 1).²⁸ K tejto tzv. teopolitickej agende o pravom pokoji možno zaradiť aj Ježišov titul „Spasiteľ“ (*σωτήρ* v. 11), ktorý kontrastuje s imperiálnou proklamáciou rímskeho cisára, veľkého spasiteľa a dobrodincu celého sveta.²⁹ V scéne narodenia v Lk 2,1-20 sa tak zdanlivo cez sériu fráz: „celý (obývaný) svet“ (v. 1) – „všetok (Boží) ľud“ (v. 10) – „na (celej?) zemi pokoj medzi (všetkými?) ľuďmi“ (2,14) akoby načrtla určitá eschatologická globalizácia v priestorovom a kolektívnom zmysle, iniciovaná narodením pravého Spasiteľa. Či však všetci ľudia majú participovať na spásnom pokoji, treba skúmať detailnejšie, pretože vo fráze *ἄνθρωποι εὐδοκίας* môže okruh ľudí určiť práve pojem *εὐδοκία*, ktorý sa stáva závažným interpretačným determinantom celého spojenia. Bude preto treba zvažovať hermeneutický dopad samotného výrazu, čo urobím pri sémantickom skúmaní pojmu neskôr.

V rámci samotného evanjelia je veľmi zaujímavou paralelou k chválospevu „množstva anjelských zástupov“ v Lk 2,14 iné hymnické radostné zvolanie „celého množstva učeníkov“ pri Ježišovom vjazde na oslici do Jeruzalema v Lk 19,38b: *ἐν οὐρανῷ εἰρήνην καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις* „na nebi pokoj a sláva na výsostiach!“; ktoré nadväzuje na žalmické vítanie Ježiša: „Požehnaný, ktorý prichádza, kráľ, v mene Pánovom!“ (Lk 19,38a; porov. Ž 118(117),26a LXX).³⁰ Tento chválospev sa môže vnímať ako antifonálna odpoveď k hymnu Lk 2,14, s ktorým sa zhoduje záverečným spojením: *δόξα ἐν ὑψίστοις* „sláva na výsostiach!“³¹ Z hľadiska počtu je to už piaty chválospev v Lukášovom evanjeliu. Má podobu vyváženého dvojtichu a chiasticky usporiadaného variantu anjelského chválospevu a stáva sa lukášovskou originálnou obmenou podobného volania zástupu v Mk 11,10 a Mt 21,9: „Hosana na výsostiach“, inšpirovaného naliehavou žalmickou prosbou v hebrejčine *hoši'á nna'* „zachráň, prosím!“ (Ž 118,25). Podľa Browna hymnus z narácie o detstve Ježiša sa opätovne uplatňuje na kristologický moment neskoršej fázy Ježišovho života, pričom oba hymny sú pravdepodobne citáciou jediného dlhšieho predlukášovského hymnu.³² Rovnaký typ poézie použitý na chválu Ježiša pri konci jeho verejného pôsobenia zaznieva už pri zrode Mesiáša, no časovým poradím evanjelista teologicky odkazuje, že anjeli rozpoznali už na začiatku Ježišovho života, čo učeníci spoznávajú iba na konci, totiž prítomnosť mesiášskeho kráľa, prichádzajúceho v Pánovom mene. V zvo-

²⁶ Dillon, R. J.: *The Hymns of Saint Luke: Lyricism and Narrative Strategy in Luke 1-2*. Washington: Catholic Biblical Association, 2013, s. 111.

²⁷ Verlyn Verbrühe výborne osvetľuje práve tento vojenský aspekt hymnu v článku Verbrühe, V. D.: *The Heavenly Army on the Fields of Bethlehem* (Luce 2:13-14). In: *Calvin Theological Journal*, 2008, roč. 43, s. 301-311.

²⁸ Viaceré paralely medzi narodením Ježiša a dobrodincami rímskeho sveta ponúkol Danker, F. W.: *Jesus and the New Age: A Commentary on St. Luke's Gospel*. Philadelphia: Fortress Press, 1988, s. 28-46.

²⁹ V provinciách rímskej ríše (napr. v Pizidii a Lýcii) cisára Augusta ľudia oslavovali ako boha a pisateľ Germanicus ho označoval ako „opravdivého spasiteľa a dobrodincu“ celej ľudskej rasy a celého sveta (porov. Sherk, R.K.: *The Roman Empire: Augustus to Hadrian*. Cambridge: University Press, 1988, 42; Porter, S. E. – Westfall, C. L. (ed.): *Empire in the New Testament*, Eugene: Pickwick Publications, 2011, s. 172).

³⁰ Do zvolania je vnesený titul Ježiša ako kráľa: *εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος, ὁ βασιλεὺς ἐν ὀνόματι κυρίου* (Lk 19,38).

³¹ Brown, R. E.: *The Birth of the Messiah*. London: Geoffrey Chapman, 1993, s. 427. V pozornom intertextuálnom porovnaní sú medzi oboma perikopami Lk 2,13-15 a Lk 19,37-40 okrem podobného chválospevu aj iné slovné zhody: *πλήθος* (2,13 „množstvo anjelských zborov“/ 19,37 „množstvo učeníkov“); *αἰνούντων τὸν θεὸν/αἰνεῖν τὸν θεὸν* (2,13 „chválili Boha“ / „chváliť Boha“ 19,37); *λεγόντων/ λέγοντες* (2,13 „hovoriacich“ /19,38 „hovoriaci“); *ἐλάλουν πρὸς/ εἶπαν πρὸς* (2,15 „sí povedali“ /19,39 „povedali k“).

³² Brown, R.E.: *The Birth of the Messiah*, c. d, s. 427.

laní je to práve Ježiš, kráľ, ktorý prináša spásu a jej súčasťou je aj pokoj. Pozoruhodne sa však v danom hymne nehovorí o pokoji „na zemi“, ale pokoj so slávou zostávajú v ňom záhadne a výlučne iba nebeskými hodnotami, čo súvisí buď s neuznaním a odmietnutím Ježiša Jeruzalemom (porov. Lk 19,42), a preto zem nezakúsi pokoj,³³ alebo môže ísť primárne o chválu Boha, ktorý konal cez Ježiša zázračné činy chápané ako mocné prejavy Boha (Lk 19,37).³⁴ Na začiatku Ježišovho života, ale aj pri jeho konci prichádza Ježiš ako darca pokoja, čo spoznáva množstvo anjelov a i množstvo jeho učeníkov. Tieto pozorovania vedú k záveru, že kristológia – vykreslenie Ježiša ako darcu pokoja – sa stáva jedným z hlavných zámerov oboch hymnov. Otáznym však stále zostáva, kto presne sú adresáti pokoja *ἀνθρώποι εὐδοκίας* v hymne Lk 2,14.

2. Lexika a sémantika slovesa *εὐδοκέω* a substantíva *εὐδοκία*

Už viac ako 150 rokov prebieha diskusia o limitoch Hieronymovho prekladu *hominibus bonae voluntatis* („ľuďom dobrej vôle“) a bežne sa komentáre danej skutočnosti dotýkajú.³⁵ Preklad je vnímaný ako reštriktívny, silne antropocentrický, ktorý vníma výraz *εὐδοκία* ako ľudskú zásluhu určujúcu, kto z ľudí je hoden pokoja. Jednoducho by sa dalo povedať, že Hieronym svojím prekladom skúmaného spojenia zvolil jazyk vyvolenia na základe ľudských zásluh.

Po skúmaní problematiky kontextu, žánru a syntaxe hymnu a spojenia *ἀνθρώποι εὐδοκίας* s úsilím poznať východiská pre výstižný preklad, pristúpim k zásadnému lexikálnemu a sémantickému skúmaniu slovesa *εὐδοκέω* a substantíva *εὐδοκία* odvodeného z tohto slovesa. Referenčnými prameňmi pre tento lexikálny prehľad sú autoritatívne slovníky a lexikóny.³⁶

V LXX je sloveso *εὐδοκέω* použité 60-krát, z toho najviac v žalmoch (14-krát). V Novom zákone je použité 21-krát, z čoho 9-krát sa používa v autentických Pavlových listoch. Mt a Hebr majú tri výskyty slovesa a Lk 2 výskyty (Lk 3,22; 12,32).³⁷ Sloveso úplne absentuje v jánovskej literatúre. Podmetom slovesa je bežne Boh; iba v 7 výskytoch novozákonných textov je podmetom človek (Rim 15,26,27; 2 Kor 5,8; 12,10; 1 Sol 2,8; 3,1; 2 Sol 2,12).

Najstaršie použitie gréckeho slovesa *εὐδοκέω* sa dokladuje v administratívnych textoch legálnej a finančnej povahy z obdobia roku 259 pred Kr., napr. v súvislosti s výberom daní (napr. „ak vyberač poplatkov schváli...“ na papyruse z čias Ptolemaia Filadelfa s textom o daňových zvyklostiach) i v osobných dohovoroch.³⁸ V preklade Septuaginty (LXX) nadobúda sloveso *εὐδοκέω* rôzne nuansy významu v závislosti od kontextu.

³³ Tento pohľad veľmi presvedčivo v naratologickej perspektíve evanjelia rozvíja Dillon, R. J.: *The Hymns of Saint Luke: Lyricism and Narrative Strategy in Luke 1-2*, c. d., s. 113-115. Pokoj zosielaný práve z neba na zem pri narodení sa vracia a ostáva v mieste vzniku, pokiaľ ľud neobjaví, že je pripravený preň. Je to ako s pokojom, ktorý sa vráti k misionárovi v Lk 10,6. Ak ním pozdravovaný človek nie je synom pokoja, pokoj nezíska. Dokonca sa v speve učeníkov vytratilo aj slovo Boh, akoby sa Boh pri odmietnutí Ježiša stiahol a stal z neho *Deus absconditus*. Musí prísť čas pokánia odporujúcich vodcov, aby nastal čas úľavy (Sk 3,19-21).

³⁴ Mareček, P.: *Evangelium podle Lukáše*, c. d., s. 516-517.

³⁵ Napr. Wobbe, J.: *Das Gloria* (Lk 2, 14). In: *Biblische Zeitschrift* 1934, roč. 22, s. 118-152, 224-225; Schürmann, H.: *Das Lukasevangelium. Kommentar zu Kap. 1, 1 - 9, 50*, c. d., s. 114; Brown, R.E.: *The Birth of the Messiah*, c. d, s. 404; Mareček, P.: *Evangelium podle Lukáše*, c. d., s. 98. Okrem Hieronymovho prekladu existujú aj iné varianty latinských prekladov: *voluntatis, consolationis, benevolentiae a boni decreti*.

³⁶ Kittel, G.: *Theological Dictionary of the New Testament*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company 1964. 10 zv.; Louw, J. – Nida, E.: *Greek-English Lexicon of the New Testament: Based on Semantic Domains*, New York: United Bible Societies 1989. 843 s.; Bauer, W.: *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1988. 1796 s.; Spicq, C.: *Theological Lexicon of the New Testament* (Trans. Ernst, J. E.). Peabody: Hendrickson Publishers 1995 (3 zv.); Liddell, H. G. – Scott, R. – Jones, H. S.: *Greek-English Lexicon, Ninth Edition with a Revised Supplement*. Oxford: Clarendon Press 1919. 2446 s.; Bauer, W. – Danker, F. W.: *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Chicago: University of Chicago Press 2001, 1188 s.; Balz, H. – Schneider, G. M.: *Exegetical Dictionary of the New Testament*. Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company, 2004. 3 zv.; Panczová, H.: *Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov*. Lingea: Bratislava 2012. 1328 s.; Lust, J. – Enikel, E. – Hauspie, E. K.: *Greek-English Lexicon of the Septuagint, Third Corrected Edition*. Stuttgart: German Bible Society 2016. 1302 s.

³⁷ Po jednom výskyte je sloveso v Mk 1,11; Kol 1,19; 2 Sol 2,12 a 2 Pt 1,17.

³⁸ Porov. Spicq, C.: *Theological Lexicon of the New Testament*, c. d., zv. II, s. 99-100.

1) Prvý význam slovesa εὐδοκέω zodpovedá slovenskému *súhlasit', zvolit', rozhodnúť sa, uznať, odobriť, schváliť, želať si, priať si, chcieť* (napr. Polybius 1.78.8: „Syrakúzania uznali Hierona za svojho generála“; 1 Mach 14,41.47: „Židia a kňazi sa rozhodli o tom, že Šimon bude ich kniežaťom a veľkňazom navyke... Šimon to prijal a súhlasil, že bude veľkňazom“; Ž 68 [67],17: „vrch, na ktorom si Boh želal bývať“; 2 Mach 14,35: „Ty, Pán všetkého ... si chcel mať prýbytok medzi nami“). Bežným sa taktiež stáva použitie slovesa εὐδοκέω vo význame: *preukazovať priazeň / byť prajný* (porov. Ž 40[39],14; 77[76],8; 85[84],2; 1 Mach 8,1; porov. 1 Krn, 29,23; pasívum slovesa „bolo (mu) dopriate“). V LXX je ešte použité sloveso vo význame *zadosťučiniť / učiniť za dost'* (Lv 26,34.41; Jób 14,6). V zmysle toho prvého významu slovesa εὐδοκέω sa v textoch Nového zákona javí adekvátnym preklad *priať si, želať si* (Lk 12,32; Rim 15,26-7; 1 Kor 1,21; 2 Kor 5,8; Gal 1,15-16; Kol 1,19; 1 Sol 2,8; 3,1).

2) Sloveso εὐδοκέω nadobúda druhý význam s črtou spokojnosti – *byť spokojný, zmieriť sa, uspokojiť sa* (napr. Polybius 2.38.7: „uspokojili sa so svojim postavením“) – či s črtou vľúdnej náklonnosti, najmä ak je objektom slovesa osoba alebo kolektív v zmysle *mať potešenie z niekoho, mať zalúbenie v niekom, páčiť sa niekomu*. Tento význam dokladajú viaceré texty v LXX i mimo nej v niekoľkých textoch počnúc 2. stor. pred Kr.³⁹ a sú výborne zastúpené v šiestich novozákonných textoch, kde sloveso figuruje až v piatich kristologicky zameraných výrokoch na základe využitia výroku z Iz 42,1 v Mt 3,17; 17,5: „Toto je môj milovaný Syn, v ktorom som našiel zalúbenie (εὐδόκησα)“; identické sloveso v mierne modifikovaných výrokoch sa používa aj v Mk 1,11; Lk 3,22; 2 Pt 1,17.⁴⁰ Božie výroky nad Kristom sú formálne a obsahovo blízke hlasu anjelov z neba v Lk 2,14 cez tému prejaveneho zaľúbenia k niekomu. Identické sloveso εὐδόκησα sa cituje taktiež v dlhom izaiášovskom citáte v Mt 12,18-21, hoci LXX používa iné sloveso: προσεδέξατο αὐτὸν ἢ ψυχῇ μου „prijala ho moja duša“ (Iz 42,1 LXX). Vo výroku Lk 12,32 je subjektom slovesa tiež Boh, no vo vzťahu k okruhu učeníkov, ktorý je malým stádom: „... vašmu Otcovi sa zapáčilo dať vám kráľovstvo“. Sloveso εὐδοκέω má síce za subjekt Boha, no nesie negatívny význam vo vzťahu k osobám v 1 Kor 10,5 „vo väčšine z nich *ne-mal* Boh *zaľúbenie*“ a Hebr 10,38 „moja duša *nebude mať v ňom zaľúbenie*“ (cit. Hab 2,4 LXX) a vo vzťahu k obetám v Hebr 10,6.8. Sloveso εὐδοκέω má ľudský subjekt a vzťahuje sa na vecný objekt iba v 2 Sol 2,12; 2 Kor 12,10.

Podstatné meno εὐδοκία je pravdepodobne helenisticko-židovský výraz, pretože sa objavuje zvlášť v židovskej a kresťanskej literatúre.⁴¹ Grécky pojem εὐδοκία má v slovníkoch a lexikónoch tri základné významy: (1) dobrá vôľa, dobrý úmysel; (2) náklonnosť, priazeň, potešenie, zaľúbenie; (3) túžba, pranie.⁴² Túto triádu významov sa pokúsim priblížiť na základe frekvencie výskytu slova v biblických veršoch a najmä jeho použitia v kontexte. Dané významy označím príslušnou číslicou.

Najdôležitejším pozadím pre novozákonné použitie a významy deviatich substantív εὐδοκία v Mt 11,26; Lk 2,14; 10,21; Rim 10,1; Ef 1,5.9; Flp 1,15; 2,13; 2 Sol 1,11 ponúka opäť grécky preklad LXX, kde sa výraz vyskytuje 28-krát, pričom polovica spadá pod Sir,⁴³ 8-krát je použitý v žalmoch⁴⁴ a 3-krát v Šalamúnových žalmoch (ŽŠal 3,4; 8,33; 16,12) a jedenkrát sa vyskytuje v 1 Krn 16,10; Od 14,3; Pies 6,4. Najčastejšie sa εὐδοκία prekladá v LXX ako *dobrá vôľa, priazeň* z hebr. výrazu *racon*, prekladaného však v LXX aj inými výrazmi (napr. δεκτός „oblúbený, priaznivý“ ἰλαρότης „veselosť“). Výraz εὐδοκία vo význame *priazeň* je podľa Spicq výborne otestovaný na základe žalmov v LXX (porov. Ž 5,13; 50(51),2; 68(69),14; 88(89),13; 105(106),4; 144(145),16).⁴⁵ Keď sa εὐδοκία viaže na osoby, týka sa niekedy aj zlej

³⁹ Porov. Spicq, C.: Theological Lexicon of the New Testament, c. d., zv. II, s. 100, 102.

⁴⁰ Pasáž o Ježišomom krste cituje aj Evanjelium Hebrejov zachytené Epifániom v diele Panarion, latinsky známe pod menom *Adversus Haereses* (Haer 30,17).

⁴¹ Mahoney, R.: εὐδοκία. In: Balz, H. – Schneider, G. M.: Exegetical Dictionary of the New Testament, c. d., zv. II., s. 35.

⁴² Tieto tri významy uvádza slovník BDAG 3216 εὐδοκία (Bauer, W. – Danker, F. W.: A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature, d. c.) a tiež Panczová, H.: Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov, c. d., 553;

⁴³ Sir 1,27; 2,16; 9,12; 11,17; 15,15; 18,31; 29,23; 32,14; 33,13; 34,18; 35,3.16; 39,18; 41,4.

⁴⁴ Ž 5,13; 18,15; 50,20; 68,14; 88,18; 105,4; 140,5; 144,16.

⁴⁵ Spicq, C.: Theological Lexicon of the New Testament, d. c., s.105.

vôle (Ž 140(141),5 LXX; Sir 9,12). Dá sa povedať, že dobrá vôľa prejavená voči inej osobe má povahu priazne, (dobro)prajnosti a vrúcnej náklonnosti vzbudzujúcej potešenie, obľubu až zaľúbenie (2).

V Rím 10,1 Pavol používa slovo *εὐδοκία* vo väzbe na svoje srdce, zanietené pre spásu Izraela. Použitie výrazu tu naznačuje silnejší obsah, ktorý je podľa Schrenka „vôľou srdca“ alebo „milujúcou vôľou“ až v zmysle priania (3).⁴⁶ Vo Flp 1,15 Pavol hovorí, že „niektorí hlásajú Krista zo závidy ... no niektorí z *dobrej vôle* (δι' *εὐδοκίαν*), čo spadá pod význam (1). Vo Flp 2,13 sa odkazuje na Božie *εὐδοκία* v zmysle jeho vôle (1), pričom v hre je aj možnosť, že Boh us pôsobuje konanie človeka nad rámec ľudskej dobrej vôle (1), ako to prekladá nemecký preklad EIN („noch über euren guten Willen hinaus“) aj slovenský evanjelický preklad (SEP). V Ef 1,5.9 sa výraz *εὐδοκία* jednoznačne používa na vyjadrenie rozhodnutia či priania Boha (3). V 2 Sol 1,11 je to Pavlova modlitba za to, aby Boh „svojou mocou uskutočnil každý zámer dobroty (*εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης*) a dielo viery“. Použitie výrazu je tu ambivalentné: *εὐδοκία* môže byť viazaná na Božiu dobrotu, čím by význam výrazu inklinoval k Božiemu zámeru (3),⁴⁷ ale kontext (porov. aj 1 Sol 1,3) zvyšuje pravdepodobnosť, že výraz sa viaže na ľudskú *εὐδοκία* v zmysle zámeru k dobru (3), ako to majú niektoré preklady (český ekumenický CEP, anglický NIV a Botekov slovenský JER). Ak je genitív *ἀγαθωσύνης* subjektívny, tak zámer by vychádzal z dobroty, ak objektívny, tak je to rozhodnutie pre dobro.⁴⁸

K zvratu *ἀνθρώποι εὐδοκίας* je v rámci evanjelia najbližší výskyt výrazu *εὐδοκία* vo výroku Ježiša v Lk 10,21 s identickým znením v Mt 11,26: *οὕτως εὐδοκία ἐγένετο ἔμπροσθέν σου* „tak sa ti to páčilo“, dosl. „také prianie nastalo pred tebou“. Výrok pochádza zo spoločného zdroja Q používaného Matúšom aj Lukášom. Výraz *εὐδοκία* v oboch výrokoch, podobne ako v Lk 2,14, síce nerozvíja privlastňovacie zámeno, no jednak označuje Boží zvrchovaný dekrét, ktorý korešponduje s následnou frázou v Lk 10,22 o vôli Syna: *ὃ ἐὰν βούληται* („komu to on bude chcieť zjaviť“).⁴⁹

A hoci by sa v Lk 2,14 genitív *εὐδοκίας* dal chápať v zmysle ľudskej dobrej vôle, ako to interpretovali latinské preklady, s pravdepodobnosťou blízko istote tento výraz aj na základe Lk 10,21 a výrokov so slovesom *εὐδοκέω* v Lk 3,22 a 12,32 vystihuje Božiu priazeň, potešenie, resp. zaľúbenie. Interpretácia frázy „ľudia zaľúbenia“ súvisí s Božou priazňou v zmysle vrúcneho vzťahu k ľuďom. Hore uvedené evanjeliové verše so slovesom *εὐδοκέω* najmä vo vzťahu ku Kristovi totiž na „zaľúbenie“ priamo poukázali. Podľa Schürmanna posolstvo anjelov ohlasuje dar spásneho pokoja „ľuďom (Božieho) potešenia alebo zaľúbenia“.⁵⁰ Takýto význam výrazu dokladá masívny konsenzus učencov podporený ekvivalentnými spojeniami v kumranských textoch a tiež príkladmi zo LXX, kde má priazeň väčšinovo Boží pôvod. Väčšina moderných prekladov volí význam výrazu *εὐδοκία* v zmysle Božej priazne (najmä anglické preklady NAB, NIV, NIB, RSV, NRS, ESV), *potešenia* (Neue Luther Bibel, Zürcher Bibel, La Sacra Bibbia Nuova Riveduta), *milosti* (EIN), *lásky* či *zaľúbenia* (FBJ, TOB, CEP, SEB, ROH, JER, Nuova CEI). Dané významy výrazu tematizujú „Božiu priazeň“ na základe hebrejských či aramejských ekvivalentov a použitia pojmu *εὐδοκία* v LXX.

Ďalej genitív v spojení *ἀνθρώποι εὐδοκίας* má povahu nezhodného prívlastku. Z hľadiska typu genitívu sa javí ako genitív príslušnosti,⁵¹ ktorým sa vymedzuje okruh ľudí spadajúcich do sféry Božieho zaľúbenia či priazne, ktoré zakúšajú. Spojenie sa na základe pojmu *ἀνθρώποι* podobá takým semitizmom ako „syn pokoja“ v Lk 10,6; „synovia tohto sveta“ a „synovia svetla“ v Lk 16,8 (Jn 12,36; Ef 5,8; 1 Sol 5,5); „synovia svadobnej siene“ (Mk 2,16; Mt 9,15); „synovia Zlého“ (Mt 13,38) a „syn pekla“ (Mt 23,15) či dvojitý semitizmus *ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομιίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας* „človek

⁴⁶ Schrenk, G.: Theological Dictionary of the New Testament, zv. II, 738-751, 746.

⁴⁷ Porov. Schrenk, G.: Theological Dictionary of the New Testament, d. c., 746.

⁴⁸ Mahoney, R.: *εὐδοκία*. In: Balz, H. – Schneider, G. M.: Exegetical Dictionary of the New Testament, d. c., zv. II., s. 35.

⁴⁹ Porov. Hoffmann, P.: Studien zur Theologie der Logienquelle, Münster: Aschendorff, 1972, 109; Schrenk, G.: Theological Dictionary of the New Testament, d. c., 747.

⁵⁰ Schürmann, H.: Das Lukasevangelium. Kommentar zu Kap. 1, 1-9, 50, c. d., s. 114; Schrenk, G.: Theological Dictionary of the New Testament, d. c., 750.

⁵¹ Blass, F. – Debrunner, A. – Rehkopf, F.: Grammatik des neutestamentlichen Griechisch. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1976, §162,6 a pozn. 8

neprávosti, syn zatratenia“ v 2 Sol 2,3 a „človek krvi“ (Sir 34,25). Práve abstraktnosť pojmov *pokoj, svetlo a neprávosť* v uvedených príkladoch ich približuje k zvratu „ľudia zaľúbenia“ v Lk 2,14.

Krátko sa ešte zastavím nad dvomi úzko súvisiacimi problémami spojenia. Po prvé, či treba zvolený preklad frázy „ľudia zaľúbenia“ upresňovať zámenom „jeho“ alebo adjektívom „Božieho“, a po druhé, či je dané spojenie súčasťou reči vyvolenia, ktorú predošlé dva hymny v Lk 1 *Magnificat* a *Benedictus* obsahujú vo frázach „jeho milosrdenstvo z pokolenia na pokolenie s tými, čo sa ho boja“ (v. 50 τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς καὶ γενεὰς τοῖς φοβουμένοις αὐτόν) a svetlo „zažiarí tým, čo sedia vo tme a v tóni smrti“ (v. 79 ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις), pričom reč vyvolenia zaznieva i v poeticky ladenom texte v Lk 10,21b, kde výraz *εὐδοκία* nasleduje po myšlienke, že Otec „zjavil ... maličkým (*νηπίοις*)“ veľké veci a skryl ich pred múdrymi a rozumnými sveta.

Ohľadom prvého problému treba jasne povedať, že masívna väčšina autorov prekladov je presvedčených, že tu ide o Božiu priazeň, práve na základe početného výskytu výrazu *εὐδοκία* v LXX vzťahujúceho sa na Boha, pričom napr. v Ž 5,12; 18(19),14; 105(106),4 podobne ako v Lk 2,14, absentuje privlastňovacie zámeno, avšak z kontextu je úplne evidentné, že ide o Božie zaľúbenie či priazeň.⁵² Boží pôvod priazne jasne dokladajú aj hebrejské a aramejské ekvivalenty apokalyptickej sektárskej literatúry, uvedenej vyššie. Avšak nie je úplne nemožné vnímať absenciu privlastňovacieho zámena pri výraze *εὐδοκία* ako zámernú, aby sa naznačila dvojznačnosť v chápaní zvratu: *ἄνθρωποι εὐδοκίας*. Podľa Tannehilla môže zahŕňať Božie zaľúbenie v ľudoch, ako aj dobrú vôľu, ktorú Božia milosť v človeku vzbudzuje.⁵³ Francois Bovon jasne hovorí o Božej priazni pri výraze *εὐδοκία*, no podľa neho má však výraz „vzťahovú kvalitu a azda preto pri ňom absentuje zdôrazňujúce zámeno („jeho“): Božia *εὐδοκία* pohýna ľudskú *εὐδοκία* a netrepezlivo ju očakáva.“⁵⁴ Keď uvažoval o hymne Joseph Ratzinger,⁵⁵ vyjadril sa taktiež ako Bovon v prospech prekladu spojenia „ľudia (jeho) zaľúbenia“ najmä na základe príbuzného slovesa *εὐδόκησα* vo výroku v Lk 3,22, hodnoteného vyššie. Hovorí však, že v otázke prekladu spojenia „je možné zaujať dve extrémne stanoviská: Prvým je predstava, že Boh účinkuje absolútne sám a všetko závisí od jeho predukcii. Na druhej strane sa nachádza moralizujúce stanovisko, podľa ktorého v podstate o všetkom rozhoduje dobrá vôľa človeka. Starší preklad, v ktorom sa hovorí o „ľuďoch dobrej vôle“, by bolo možné porozumieť nesprávne v tomto druhom zmysle. Nový preklad zase možno dezinterpretovať v opačnom smere.“⁵⁶ Hoci to pápež Ratzinger nevyjadril explicitne, vníma spojenie *ἄνθρωποι εὐδοκίας* ako alúziu na určité vyvolenie či určenie ľudí, pričom sa dá zvažovať, či sa človek už vopred disponoval pre Božiu priazeň, alebo či následne Božie zaľúbenie nájde ozvenu v dobrom ľudskom konaní.

Za genitívom výrazu a zdanlivo jednosmerným vzťahom Boha k ľuďom sa na jednej strane javí ako subjekt výrazu *εὐδοκία* jednoznačne Bohu, ale na druhej strane výraz dodatočne naznačuje efekt tohto zaľúbenia vo forme Bohom obľúbených postojov ľudí, ktoré neustále Písmo menuje a čo podľa mňa výborne korešponduje práve s genitívom príslušnosti v tomto spojení. Božie zaľúbenie umožňuje ľuďom zapadnúť do okruhu Božích obľúbencov, ak Bohu odpovedajú na spôsob Syna, v ktorom má Otec taktiež zaľúbenie. Zvrat tak popisne či tematicky naznačil, čo sa dá v kontexte evanjelia upresniť. Podľa Woltera má totiž genitív príslušnosti úlohu skôr popisovať a nie úplne upresňovať.⁵⁷

Moderní autori však opomínajú túto reštriktívnu črtu výrazu *εὐδοκία* v spojení, čo Dillon pokladá za chybu, pretože sa nerešpektujú starozákonné modely a najmä fenomén vyvolenia spojený s Božou

⁵² Tento fakt je kľúčový v Dillonovej argumentácii v štúdií Dillon, R. J.: *The Hymns of Saint Luke: Lyricism and Narrative Strategy in Luke 1-2*, c. d., s. 109-110.

⁵³ Tannehill, Robert C.: *Luke (Abingdon New Testament Commentaries)*. Nashville: Abingdon Press, 1996, s. 67.

⁵⁴ Bovon, F.: *Luke 1. A Commentary on the Gospel of Luke 1:1-9:50*. Minneapolis: Hermeneia, 2002, s. 91.

⁵⁵ Bolo to v roku 2008, kedy v Taliansku vyšiel nový preklad Talianskej biskupskej konferencie (CEI), ktorý druhú časť hymnu v Lk 2,14 preložil: *pace in terra agli uomini, che egli ama* „na zemi pokoj ľuďom, ktorých (Boh) miluje.“ Medzičasom sa v CEI riešilo liturgické znenie Gloria in excelsis a bolo schválené CEI v novembri 2018 a v máji 2019 ho schválil aj pápež František a je podané inak: *pace in terra agli uomini amati dal Signore*.

⁵⁶ Ratzinger, J. Benedikt XVI.: *Ježiš Nazaretský. Prológ*. Trnava: Dobrá kniha 2012, s. 72.

⁵⁷ Wolter, M.: *Das Lukasevangelium*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008, s. 130.

priazňou a taktiež sa v makroštruktúre evanjelia prehlíada prítomnosť reštriktívnych frazém v dvoch predošlých hymnoch a v Ježišovom výroku v Lk 10,21b a taktiež s hymnom učeníkov v Lk 19,38b, kde sa reštrikcia či vymedzenie ľudí fakticky udeje postojom ľudí voči Ježišovi.⁵⁸ Navyše, ak vezme do úvahy žánrový kontext hymnu, ktorý je evidentne poznačený apokalyptickým myslením, tak výraz *εὐδοκία* zapadá do sémantického poľa výrazov obľuby osôb charakteristickej pre tento typ textov (napr. Dan 9,23; 10,11.19 *ἐλεεινός*, „miláčik“; 1 Henoch 1,3,8 v preklade z etiópčiny: „vyvolení“).

Zvrat „ľudia jeho zaľúbenia“ v hymne 2,14, ktorý navrhujem ako najvhodnejší preklad, nadväzuje na skorší výrok a upresňuje ho: „... radosť bude patriť celému ľudu (Izraela)“ (v. 10) a vzdialene sa cezeň evokuje Bohom obľúbená skupina *anavím* (pokorní, tichí) prezentujúca v Lukášových hymnoch zvyšok Izraela, ktorý zakúsi v Kristovi plnosť pokoja a spásu. Po Márii a neplodných manželoch Zachariášovi a Alžbete (Lk 1,5-25) a popri starcoch Simeonovi a Anne (Lk 2,22-40) sa k pokorným radia aj pastieri, ktorí sú prvými adresátmi zjavenia a plnosti pokoja pri narodení Ježiša. Po odznení hymnu sa rozhodnú overiť znamenie a skutočnosti, ktoré im posolstvá anjelov dokonca teologicky aj prehľadili.

3. Druhá časť hymnu v Lk 2,14 v iných prekladoch

Po minucióznej analýze a skúmaní významu problematickeho výrazu *εὐδοκία* a po navrhnutí najvhodnejšieho prekladu druhej polovice hymnu Lk 2,14b, ktorý znie:

„... a na zemi pokoj ľuďom jeho zaľúbenia!“,

uvádzam tabuľku s najznámejšími slovenskými prekladovými verziami a diskusiu o nich.

Botekov	... a na zemi pokoj ľuďom, v ktorých má zaľúbenie. ⁵⁹
Ekumenický	... a na zemi pokoj ľuďom, ktorých on miluje. ⁶⁰
Evanjelický	... a na zemi pokoj ľuďom dobrej vôle! ⁶¹
Katolícky	... a na zemi pokoj ľuďom dobrej vôle. ⁶²
Pravoslávny	... a na zemi pokoj, v ľuďoch (Božie) zaľúbenie!
Roháčkov	... a na zemi pokoj, v ľuďoch zaľúbenie!

Z prehľadu prekladov je zrejماً rôznorodosť prístupu k pôvodnému textu.⁶³ Možno vidieť v nich tri prekladové línie.

Prvú líniu tvoria katolícky (1995) a evanjelický preklad (1991), ktoré identicky prekladajú pôvodný text Lk 2,14b na základe latinského prekladu Vulgáty a vnímajú výraz *εὐδοκία* antropocentricky ako dobrú vôľu človeka, a teda ako jeho záslužnú dispozíciu na získanie pokoja. Tento preklad však ide proti silnému dlhodobému konsenzu v pohľade na subjekt výrazu *εὐδοκία* a je výborne doložený, ako to bolo uvedené vyššie (časť 2). Uvedená analýza poukázala, že Hieronymov preklad je neudržateľný. Vskutku, vysvetľujúce poznámky pod oboma prekladmi ponúkajú lepší prekladový variant.

Do druhej prekladovej vetvy možno zaradiť Roháčkov preklad (1962) a pravoslávny preklad (2013), ktoré síce adekvátne prekladajú výraz *εὐδοκία* ako „zaľúbenie“, no oba preklady ovplyvnili

⁵⁸ Podrobnú diskusiu o tom autor prináša v Dillon, R. J.: *The Hymns of Saint Luke: Lyricism and Narrative Strategy in Luke 1-2*, c. d., s. 112-110.

⁵⁹ V poznámke prevzatej z francúzskej Jeruzalemskej biblie (vydanie 1988) je okrem komentára o nedostatočnosti prekladu Vulgáty uvedený menej istý preklad na základe neskorších byzantských rukopisov: „pokoj na zemi a u ľudí Božia priazeň“.

⁶⁰ Pod textom sú v poznámke uvedené dva prekladové varianty: (1) v ľuďoch zaľúbenie a (2) ľuďom dobrej vôle.

⁶¹ V poznámke pod textom je uvedená i výstižnejšia lektúra gr. textu: „ľudia, v ktorých má Boh zaľúbenie“.

⁶² Aj katolícky preklad uvádza prekladový variant zodpovedajúci gréckemu výrazu *εὐδοκία*: „v ktorých má zaľúbenie,“ z čoho sa dedukuje, že už prvé vydanie prekladu Nového zákona pripraveného v roku 1986 prevzalo Hieronymovu lektúru, keďže to bol preklad podľa Novej Vulgáty.

⁶³ Teoretik traduktológie Eugène Nida rozdeľoval moderné biblické preklady na preklady formálnej ekvivalencie (doslovný preklad) a dynamickej ekvivalencie (voľnejší, ale funkčne zodpovedajúci preklad). Keďže pojem dynamickej ekvivalencie spôsoboval problémy, Nida navrhol názov funkčná ekvivalencia, ktorá sa zakladá na pozornej lingvistickej analýze pôvodného textu (dôraz na význam) a na reštrukturalizácii východiskovej výpovede podľa pravidiel a potrieb cieľového jazyka (dôraz na štylistiku). V biblických odborných prekladoch sa bežne sleduje technika formálnej ekvivalencie (Porov. De Ward, J. – Nida, E.: *From One Language to Another*, Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1995, s. 7.36).

syntax menej kvalitných neskorších byzantských rukopisov, vnímaných do istého času ako spoľahlivý *textus receptus*, t. j. prijatý text. Pravoslávny preklad špecifikuje subjekt zaľúbenia adjektívom „Božie“, vloženým do zátvorky. Učenci už pomerne dlho vnímajú lektúru Lk 2,14 v daných rukopisoch ako mladšiu textovú vrstvu, ktorá cielene upravila originálnu *lectio difficilior* kvôli syntaktickým či liturgickým dôvodom, ako to bolo uvedené vyššie (časť 1). Oba preklady reflektujú favorizovanú prekladovú tradíciu v príslušných konfesiách.

Poslednú líniu v posudzovaných prekladoch sleduje ekumenický preklad (2007) a Botekov preklad (2012). Oba sa najviac približujú pôvodnému gréckemu textu zo sémantického aj syntaktického hľadiska. Ekumenický preklad je výstižnou parafrázou zvratu, ktorú nedávno ponúkol taliansky preklad Nuova CEI (2008): „agli uomini, che egli ama“.⁶⁴ Botekov preklad ešte vernejšie pretlmočil genitív *εὐδοκίας* v podobe vedľajšej vety: „v ktorých má zaľúbenie“, čím sa najviac priblížil k ponúkanému návrhu v tomto článku.

Prihovarám sa však za doslovný preklad Lk 2,14b s explikatívnym zámenom „jeho“:

„... a na zemi pokoj ľudom jeho zaľúbenia!“⁶⁵

V tomto návrhu sa zohľadňuje pôvodná syntax textu i povaha genitívu, prihliada sa na literárny žáner a najmä sémantickú stránku výrazu s ohľadom na celkový kontext Lukášovho evanjelia. Navrhovaný preklad implicitne obsahuje vo výraze „zaľúbenie“ vysoko pravdepodobný aspekt particularizmu, ktorý by bolo vhodné v novom slovenskom preklade v poznámke pod čiarou explicitne spomenúť a ozrejmiť ho cez frazémy hymnov prvej kapitoly evanjelia.

4. Zhrnutie

Tento príspevok sa zaoberá zda najznámejším hymnom v rámci Lukášovho evanjelia v Lk 2,14, ktorý je vďaka liturgii a hudobnému umeniu známy pod menom *Gloria in excelsis*. Cieľom skúmania bolo ukázať, že tradičný slovenský preklad „a na zemi pokoj ľudom dobrej vôle“, osvojený vďaka reforme katolíckej liturgie a tiež vďaka bežným vianočným prianiam, nekorešponduje úplne so sémantickou a pragmatickou hodnotou výrazu *εὐδοκία* v Lukášovom evanjeliu a ani v iných biblických alebo eschatologických kumránskych textoch. Zároveň štúdia ponúka primerané argumenty zdôvodňujúce navrhovaný preklad druhej časti hymnu: „a na zemi pokoj ľudom jeho zaľúbenia.“ Takýmto spôsobom sa preložená veta anjelov stáva vo svojom závere teocentrickou, upriamuje pozornosť na Boha, ako to bolo v jej prvej časti: „sláva Bohu na výsostiach“ (2,14a). Preklad výrazu ako „zaľúbenie“ vnáša do celkového znenia hymnu určité eschatologické napätie, ktoré taktne vymedzuje okruh ľudí obdarovaných spásnym pokojom v rámci historického ľudu. Božie zaľúbenie je jednak ohlasovanou realitou, ale v tom istom čase aj eschatologickým korektívom podnecujúcim poslucháča k úsiliu zapáčiť sa Bohu podľa jeho štandardov a očakávaní. Tieto Božie očakávania či požadované postoje sú načrtnuté nielen v priebehu evanjelia, ale už v jeho úvode, kde má pokoj od začiatku kristologickú povahu ako dôsledok inkarnácie a zrodu Krista. Potenciál stať sa príjemcom Božieho spásneho pokoja má vo svojej kompetencii každý poslucháč a veľavravný výraz „zaľúbenie“ v hymne ho reálne podnecuje k preferovaným postojom nielen voči Bohu, ale aj voči iným.

⁶⁴ Pápež František schválil koncom mája 2019 na základe tohto nového prekladu aj mierne modifikovaný úvod chválospevu Glória pre rímskokatolícky obrad: *Gloria a Dio nell'alto dei cieli e pace in terra agli uomini amati dal Signore* (Sláva Bohu na výsostiach a na zemi pokoj ľudom, ktorých Pán miluje).

⁶⁵ Pri príprave nového prekladu by bolo možné zvážiť i tieto modifikácie navrhovaného prekladu: „... a na zemi pokoj ľudom Božieho zaľúbenia“ alebo „... a na zemi pokoj ľudom, v ktorých má Boh zaľúbenie.“

Who Are Addresses of Peace in the Canticle Gloria in excelsis? Analysis of the Phrase ἄνθρωποι εὐδοκίας in Luke 2:14 and its Translation Proposal

Jozef Jančovič

This article clarified the meaning of the phrase ἄνθρωποι εὐδοκίας, which is a part of angelic doxology in Luke 2:14 with proper literal and theological profile. It also explained the morphological, semantic and contextual issues of the phrase ἄνθρωποι εὐδοκίας in the original Greek language and in its potential Hebrew respectively Aramean equivalents. Specifically, the paper argues that the present Slovak translation of the phrase on the basis of Vulgata is non-sufficient, because does not reflect adequately universal Lukan theology, actual research and scholars consensus. There are good reasons to translate phrase as “humans of his pleasure”.